
DE SOCIALE EMANCIPATIE IN VLAANDEREN

1. Een aanknopingspunt : het Nationaal Instituut van Sociale
Geschiedenis

Op 5 november 1935 werd te Amsterdam, dank zij het initiatief van de "Centrale Arbeiders- en Depositobank" het Internationaal Instituut van Sociale Geschiedenis opgericht. Dank zij een zeer rijk begiftigd budget en de inzet van de eerste ploeg rond de Amsterdamse hoogleraar Posthumus en de bibliothecaris Mevr. A. Adama - van Scheltema kon dit Instituut in zeer korte tijd een groot aantal collecties verwerven. Het objectief was zoveel mogelijk documentatie-, literatuur- en archiefmateriaal verzamelen betreffende sociale bewegingen en de (socialistische) arbeidersbeweging in de breedste zin van het woord. Met de uitgave van een Bulletin en de nu nog lopende International Review of Social History werd een breed publiek van belangstellenden bereikt, die blij waren dat er een veilige, georganiseerde en bereikbare plek was waar schatten aan verloren en verspreid historisch materiaal konden samengebracht worden.

Het Amsterdamse Instituut behoudt vandaag nog steeds een unieke betekenis en een niet te evenaren wereldreputatie. Verdeeld over 12 research-departementen en een rijke bibliotheek werken er permanent 85 personeelsleden. (1) De oorspronkelijke sponsor, nu onder de naam van de "Centrale Levensverzekeringmaatschappij", is nog steeds verbonden aan het Instituut met een aanwezigheid in de Raad van Beheer en een jaarlijkse gift en is ook mede-eigenaar van een aantal van de collecties, die vaak een zeer hoge veilingwaarde hebben. Als Instituut is het thans gehecht aan de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen en de meeste geldmiddelen komen uit overheidsdotaties.

(1) De Annual Reports van het International Institute of Social History-Amsterdam, thans gehuisvest op de Kabelweg, 51, 1014 BA Amsterdam.

Vanaf 1935 kwamen er ook uit België belangrijke archiefstortingen toe. In het 8e onderzoeks- en archief departement (Nederland, België, Luxemburg) zit dan ook een schat aan Belgisch archiefmateriaal. Wie over de sociale geschiedenis van België werkt moet kennis nemen van wat te Amsterdam verzameld is, al zal hij ook vaststellen dat het onvermijdelijk gaat om fragmentaire, onvolledige collecties en dat er zeer grote leemtes zijn.

Deze leemtes zijn alleen op te vullen in het eigen land. Het is een vanzelfsprekende vaststelling, of het zou er althans één moeten zijn. En kort na 1935 was bij ons dit bewustzijn inderdaad aanwezig. In samenspraak en naar analogie met Amsterdam werd in België gedacht aan een gelijkaardig opzet, maar beperkt binnen het eigen nationale kader.

De historicus F. Vercauteren, docent aan de Luikse universiteit en J. Lemaire, directeur-generaal van "La Prévoyance Sociale" werden toen de spil voor de oprichting van een v.z.w. op 9 december 1937, het Nationaal Instituut van Sociale Geschiedenis. De coöperatieve verzekeringsmaatschappij "La Prévoyance Sociale" zou de financiële basis verschaffen voor een kleine staf van vier mensen o.l.v. F. Vercauteren en met huisvesting in een mooi oud herenhuis op de Regentlaan, 23 te Brussel (na de oorlog de zetel van het E. Vandervelde-instituut). Het is duidelijk dat het initiatief en de ter beschikking gestelde middelen uit socialistische hoek kwamen(2), maar het doel was breder. Men beoogde een wetenschappelijke instelling te worden en dat werd onderstreept door de vorming van een "technisch raadplegend comité" waarin prominente figuren uit de politieke en wetenschappelijke wereld van verschillende levensbeschouwelijke

-
- (2) De Raad van Beheer was als volgt samengesteld : W. Eekelers, socialistisch schepen te Antwerpen, en kamerlid, voorzitter; M.A. Gaspar, gemeenteraadslid te Luik, secretaris; J. Papart, afgevaardigde - beheerder van de "Société Générale Cooperative", Fr. Logen, senator; A. De Block, nationaal secretaris B.W.P.; I. Delvigne, directeur van "Le Peuple"; J. Lemaire, directeur-generaal van "La Prévoyance Sociale"; A. Jauniaux, senator en voorzitter van de Socialistische Mutualiteiten; Joseph - H. Lemaire, directeur van "La Prévoyance Sociale", W. Serwy, secretaris van de "Société Générale Coopérative"; J. Van Roosbroeck, senator.

en politieke horizonten plaats namen (3). De opening van het Belgisch Instituut werd gekoppeld aan de inrichting van een tentoonstelling over "Gent, een eeuw sociale geschiedenis" (4). Het ging over de industriële revolutie te Gent, de vorming van een arbeiderklasse en het ontstaan van de arbeidersbeweging. Oorspronkelijk was de inhuldiging gepland op 10 december 1938, maar werd uitgesteld tot 18 februari 1939 om wille van ziekte en dan het overlijden van Emile Vandervelde. Zijn openingsrede was reeds geschreven en staat afgedrukt in de catalogus: een nog merkwaardig lucide groet aan een klein initiatief naast het grote Amsterdamse initiatief dat o.m. was opge-

(3) de lijst is boeiend om nader te bekijken.

Pater ARENDT, S. J., bestuurder van de Sociale Werken van het A.C.V.; L. BAEKELMANS, conservator van de Bibliotheek der stad Antwerpen; J. BASYN, advocaat, bijgevoegd koninklijke commissaris voor de Pensioenen; V. BOHET, professor te Luik; P. BONENFANT, professor te Brussel; H. BOUCHERY, conservator van het Plantin-Moretus Museum te Antwerpen; M. BUSET, volksvertegenwoordiger (P.O.B.); B. CHLEPNER, professor te Brussel; Ch. DEPASSE, secretaris van de Nationale Dienst voor de Vrije Tijd van de Arbeider, inspecteur van de openbare bibliotheken; FUSS, koninklijke commissaris voor de Werkloosheid; M. GOTTSCHALK, voorzitter van de Nationale Dienst voor Arbeidsbemiddelingen, medewerker aan het instituut Solvay voor Sociologie; M. HUISMAN, professor te Brussel, lid van de Koninklijke Belgische Academie; J. KUYPERS, kabinetschef van de minister van Openbare Werken; H. LAURENT, professor te Brussel; Kanunnik F. PRIMIS, archivaris van de stad Antwerpen, lid van de Koninklijke Vlaamse Academie; J. RENS, kabinetschef van de minister P.H. Spaak; G. SCHMOOK, conservator van het Museum voor Vlaamse Letterkunde te Antwerpen; G. SMETS, professor te Brussel, directeur van het Instituut voor Sociologie Solvay, lid van de Koninklijke Belgische Academie; F. VAN KALKEN, professor te Brussel; H. VAN WERVEKE, professor te Gent; A. WAUTERS, volksvertegenwoordiger, oud-minister, professor te Brussel.

Er werd tevens gewerkt aan de vorming van een beschermcomité met internationale allure (Sydney Webb, G.D.H. Cole, H. Mann, P. Langevin, A. Philip, Posthumus, Bracke, H. de Man, E. Vandervelde en L. De Brouckère).

(4) cf. Tentoonstellingsbrochure "Gent, een Eeuw sociale geschiedenis", 18 februari - 19 maart 1939, 39 p.

Zie ook: verslag van de opening in Voor Allen, 26 februari 1939 en Leiding, juli 1939.

Bij het nazien van de catalogus doet het pijn vast te stellen dat zeer veel van het tentoongestelde materiaal spoorloos verdwenen is.

richt als substituut voor wat de Duitse nazis hadden vernietigd of van wat van de rijke sociaal-demokratische archieven verspreid was geraakt door de fascistische intolerantie; naast ook het reusachtig grote Marx-Engelsinstituut te Moskou, maar waarvan de directeur Riazanof was afgezet en gedeporteerd naar Siberië.

Een jaar later waren de nazis ook te Brussel. Het was meteen het einde van het Nationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.

Na de oorlog heeft het E. Vandervelde-instituut in de Regentlaan een meer veelzijdige taak op zich genomen. Archief en bibliotheek was er een onderdeel van en vooral de archief-documentatie kreeg allesbehalve een prioritaire behandeling. Ik schrijf heel vlug over deze naoorlogse jaren heen maar toch nog deze bittere herinnering : enkele jaren terug werd op de Waterloose Steenweg een huis van de partij onbewoond achtergelaten. Het huis stond klaar voor sloping en inmiddels konden scouts er materiaal vinden voor hun papierslag wanneer althans de pakken nog niet te vochtig of te veel aangeknaagd waren. Enkele Brusselse vrienden w.o. de historica Katia Ouckhow zijn er nog als voddenrapers materiaal komen redden. Dank zij hen kan men nu in het AMSAB bij vb. een zeer belangrijke correspondentie van H. De Man consulteren, die als vuilnis voor het rapen lag.

Ook het geprivatiseerde omgekeerde van verkwisting en verwaarlozing gebeurt en stemt bitter : de bibliotheken van overleden staatslieden, die in en door de arbeidersbeweging zijn groot geworden, worden soms openbaar verkocht. Op de speciale veilingmarkten kent men de waarde van dergelijke bibliotheken en dokumenten heel goed en weet men ze zakelijk te schatten. Op de internationale markt worden voor oude "socialistica" soms bijzonder hoge sommen neergeteld. Een klein voorbeeld: in januari 1980 hield het Amsterdamse Antiquariaat Dekker en Nordemann een veiling van de bibliotheken van twee Russische revolutionairen, Leonid Bernstein en Boris Soevarin. In citeer in dit verband een stukje uit NRC-Handelsblad van 23 januari 1980: "Het goedkoopste item, een Franse brochure over het communisme en de joden, kost een tientje; bij de meeste nummers ligt de prijs ver boven de honderd gulden en wie een eerste druk van

van een geschrift van Lenin te pakken wil krijgen zou als alternatief ook kunnen denken aan een goede tweedehands auto. De niet-bemiddelde geïnteresseerde moet zich tevreden stellen met de catalogus..."

2. De Gentse basis.

Bij de voorbereiding van activiteiten rond het eeuwfeest van de Eerste Internationale (1864-1964) vond ik in het Feestlokaal Vooruit in een verlaten kamer achter de operatorskabine van de bioscoop schatten ongeordend materiaal van een bijzondere waarde : zeer volledige archieven van de Socialistische Vrijdenkersbond, van het koor "de Marxkring", van het toneelgezelschap "Mutatuli's kring"; verslagboeken van het Gentse "Middencomiteit" (centraal partijbestuur), vlaggen, bustes, fotos en nog veel meer. Het was de wat vergeten, maar toch goed bewaarde deelschat van de nog zeer rijke verzamelingen van de "Vrijzinnige Werkmansbibliotheek Leren Vereert", de rechtstreekse erfgenamen van de oudste socialistische arbeidersbibliotheek in het proletarisch Gent, het leesgezelschap van de "Broederlijke Wevers" (opgericht in 1857). De man, die de verzamelingen goed kende was trouwens Albert Bracke, de bewonderenswaardige bibliothecaris van Leren Vereert. (1919-1974). Albert - overtuigd Vrijdenker, actief arbeidersesperantist, groot kenner van het proletarisch lied - was vergroeid met zijn grote socialistische bibliotheek, die hij zelf vanaf 1945 had heropgebouwd (5). Zijn aandacht werd hoofdzakelijk opgeslorpt door het in stand houden en aangroeien van de boekenverzamelingen, minder misschien door het onoverzichtelijk probleem van archiefverzamelingen, maar het is toch in grote mate aan hem te danken dat zeer waardevolle collecties niet verdwenen zijn. Anderzijds was er ook op het federaal B.S.P.-secretariaat in Ons Huis op de Vrijdagmarkt uitzonderlijk veel materiaal bewaard gebleven over verkiezingen en interne werking van de B.W.P.- later B.S.P.-federatie Gent-Eeklo vanaf 1921.

(5) E.B. (Elie Bradt) Albert Bracke is overleden, Golflengte Cultuur, nr 72, februari 1975

Het was te danken aan de zorg en de belangstelling van Emiel Vergeylen (1888-1974), een oud S.J.W-leider, die in 1921 federaal secretaris werd en het bleef tot in 1954 en verder nog tot in 1964 als senator en gemeenteraadslid te Sint-Amandsberg een actieve rol bleef spelen.

Reeds in 1922 was er te Gent een poging ondernomen om een partij-archief op te richten. (6). Een concreet resultaat bleef uit, maar Vergeylen bewaarde zijn leven lang een uitgesproken zorg aan de archiefbundels van het federaal secretariaat. In derde instantie was er de verwachting dat de S.M. Vooruit, de echte bakermat van het Gentse socialisme, nog rijke archieven zou bewaard hebben en er misschien ook het materiaal terug te vinden van waarop Avanti zich had gebaseerd om zijn werk Een terugblik. Bijdrage tot de geschiedenis der Gentse Arbeidersbeweging te schrijven.

De belangstelling van de tentoonstelling te Brussel over "Honderd Jaar Eerste Internationale" o.l.v. Julien Kuypers, wekte zo grote belangstelling dat een nieuw initiatief kansen kreeg. In Vooruit van 17 oktober 1964 verwonderde Oscar De Swaef, nog een pionier van de S.J.W., er zich over dat Julien Kuypers en zijn medewerkers uit zoveel verspreide hoeken en vaak uit het buitenland materiaal hadden moeten samen zoeken voor de tentoonstelling. Hij, en ook Robert Abs van het E. Vandervelde-instituut, dachten aan een groot centraal initiatief, een soort remake van het naoorlogse Nationaal Instituut (7).

"Maar het idee van een socialistisch museum moet een vrome wens blijven zolang er niet een aantal problemen, vooral van materiële aard, worden opgelost. Waar zullen wij het grote gebouw vinden waar dit museum over een voldoende ruimte kan beschikken? Er zou ook voor een geschikt decoratief kader dienen gezorgd. Een wetenschappelijk personeel is onontbeerlijk. Laten wij nochtans niet wanhopen. Onze beweging heeft in de

(6) De geschiedenis van de Gentse partij-organisaties, dagblad Vooruit, 26 maart 1922.

(7) Oscar De SWAEF, Pleidooi voor een socialistisch museum, Vooruit, 17 oktober 1974.

jongste jaren reeds zoveel verwezenlijkt waarvoor aanzienlijke financiële offers werden gebracht...

Laten wij intussen niet meer verloren gaan van wat, kost wat kost, voor onze beweging dient bewaard. Wat in kleine lokalen en in sommige gezinnen, achteloos of voorlopig, wordt bewaard kan worden toevertrouwd aan grote, goed beheerde organisaties die over voldoende ruimte beschikken en een of meer leden van hun personeel kunnen belasten met de bewaring en de katalogisering van archief en ander materiaal" (einde citaat De Swaef).

Enkele maanden voordien had ik reeds een poging ondernomen om op het Gentse lokale vlak iets waar te maken van Oscar De Swaef's grote droom. Gilbert Temmerman, die E. Vergeylen was opgevolgd als federaal secretaris, was gewonnen voor de idee om een Gents partij-archief in te richten in een ruimte van het onmetelijk grote en reeds fel verwaarloosde Feestpaleis Vooruit. Daar ligt de oorsprong van het A.M.S.A.B. : op 25 juni 1964 werd de eerste vergadering gehouden (8). In de loop van 1965 werden in twee kamers de archieven gerangschikt en begon het taaie inventariseringswerk. Vooral Christ De Bruycker sr.

(8). Een passage uit het rapport dd. 2 september (bundel berust thans op het AMSAB) :

" Comité voor het oprichten van een Gents partijarchief.
Verslaggever : Herman Balthazar.

1. Ontstaan en bedoeling.

Op 25 juni 1964 riep partijsecretaris Gilbert Temmerman een eerste vergadering bijeen. Namen deel : de ptgn. Christ De Bruycker sr., voorzitter CAO, Eric Peire, adjunct-partijsecretaris, Albert Bracke, bibliothecaris "Vrijzinnige Werkmansbibliotheek" en Herman Balthazar, drs. hedendaagse geschiedenis aan de Gentse universiteit.

Bedoeling was het bestaande archiefmateriaal na te gaan en dit op een wetenschappelijke wijze te ordenen. In 1964 is het herdenkingsjaar voor 100 jaar Socialistische Internationale. Rond het opstellen van een efficiënt archief kon eventueel een forumdebat en een tentoonstelling gekoppeld worden.

Alle aanwezigen aanvaardden de opdracht. Gezien de vakantiemaanden, de omvang van het werk en de te leveren inspanningen voor de nationale manifestaties in de eerste week van september werd besloten om de geplande initiatieven tot na de nationale plechtigheden uit te stellen. Een voorlopig rapport zou worden opgesteld begin september.

(1897-1981) heeft hierbij jarenlang een onschatbare grote rol gespeeld. Ook hij was, net zoals Vergeylen, zelf een stuk levende geschiedenis van het Vlaamse socialisme. Van in de Eerste Wereldoorlog was hij actief in de S.J.W. en zonder ooit een politiek mandaat te ambiëren heeft hij op vele terreinen, vooral in de arbeiderscultuur, een leidende rol gespeeld. In 1964 was hij een kerngezonde en uiterst lucide gepensioneerde, die ook na een halve eeuw militeren niet wou rusten. Bijna dagelijks kwam hij een paar uren werken in het archief en raad geven aan de bezoekers. Bij de partijleiding genoot hij van een groot gezag en vertrouwen : dit is van essentieel belang geweest om de idee van een open, wetenschappelijk ingesteld bewegingsarchief ingang te doen vinden en er de middelen voor te krijgen.

Er is nog iemand wie ik hulde moet brengen voor het vrijwillige archivarissenwerk van de eerste jaren, het is Jan(tje) De Smet, (overleden in 1975) de bibliothecaris van "Vrijheid en Broederschap", nog zo'n gepensioneerde boekenfreak, die ontelbare uren heeft geofferd voor het archief. Het is een beeld dat men moeilijk kan vergeten : Christ en Jan aan het werk in een onvindbare achterraimte van dit labyrint, het Feestpaleis; neuzend in oude dokumenten, brochures en fotos, ruziënd soms over een naam of een datum, levende-geestdriftige encyclopedieën van de geschiedenis der arbeidersbewegingen.

3. Jan Dhondt en de historiografie van de arbeidersbeweging.

In mijn verslag van 2 september 1964 had ik ook genoteerd: " De bedoeling is dus niet een folkloristische verzameling van relieken bijeen te brengen. We willen doorheen een archief de werkelijke problemen volgen waarmee de groeiende arbeidersbeweging af te rekenen had." Als jong navorser, verbonden aan het Gentse Seminarie van Hedendaagse Geschiedenis, wou ik vooral met de inrichting van dergelijk partij-archief een stimulans geven aan de historiografie van de arbeidersbeweging. Ik werkte bij prof. dr. Jan Dhondt en stond sterk onder zijn bezielende invloed. Hij was toen o.m. de spil van de uitgave in rijk geïllustreerde afleveringen van de "Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging in België", uitgegeven door Ontwikkeling-

Antwerpen tussen 1962 en 1968 en bedoeld als huldeschrift van 75 jaar B.W.P./B.S.P. In tegenstelling tot het Franstalige initiatief, "Les Fastes du Parti" was deze collectieve onderneming o.l.v. Jan Dhondt een poging tot een nieuwe wetenschappelijke aanpak : openbrekend, vragen stellend, inhakend op een totaal concept van nieuwe methodes en temas in het sociaal historisch onderzoek.

Jan Dhondt schreef zelf 12 van de 40 bijdragen van deze niet zo vlot lopende onderneming, die nog als een soort overgang kan beschouwd worden naar nieuwe visies (9). Scherper en grotere discussies uitlokkend was een artikel dat Jan Dhondt in 1963 had gepubliceerd over Karel De Boos, een arbeider die met veel gezag en invloed de Gentse sectie van de Eerste Internationale had geleid, maar later in de geconsacreerde geschiedenis van het Gentse Socialisme bewust vergeten werd (10). De geschiedenis van De Boos is boeiend, maar zij eindigt niet triomfantelijk. De Boos werd zelfs een tijddlang politie-indicateur. Het slot van Dhondt's artikel luidde : " L'histoire des mouvements ouvriers est trop largement présentée comme une histoire de héros et de traîtres; il importe de savoir qu'un même homme peut être à la fois héros et traître.

Les années d'héroïsme n'excusent pas les années de trahison, mais les années de trahison n'abolissent pas les années d'héroïsme".

Die relativerende ethiek lokte enkele harde commentaren uit.

Onder de titel "Socialisme en geschiedenis" bracht de oude Oscar De Swaef in het dagblad Vooruit zware bedenkingen aan.

(9) cf. Vooral zijn slotbeschouwingen waar hij het heeft over de "felle strijd om het verleden" en de poging om de verschillende gedaanteverwisselingen van de socialistische bewegingen aan te duiden op het ritme van de totaliteit aan maatschappelijke veranderingen in ruimte en tijd. Het stuk is heruitgegeven en gekommentarieerd in : J. DHONDT, Machten en mensen, Gent, J. Dhondtstichting (R.U.G.), 1976, pp. 459-529.

(10) J. DHONDT, Un militant gantois de la Première Internationale, eerst verschenen in Contributions à l'histoire économique et sociale, t.II., Brussel, (U.L.B. - Institut de Sociologie), 1963, pp. 93-141 en heruitgegeven in Machten en Mensen, op.cit., pp. 339-385.

Over de Boos is verder gewerkt door D.E. DE VREESE, die er een merkwaardig interessante biografie over publiceerde in het Nationaal Biografisch woordenboek.

"De journalist , die ik ben is geen historicus, maar heeft een nederige taak die hem niet als onverdienselijk voorkomt: trachten zijn socialistische overtuiging en zijn internationaal ideaal te doen delen door zijn lezers, zonder zich te laten afleiden of ontmoedigen door de onwaardigen van het soort over wie prof. Dhondt het heeft, die er nog steeds in slagen in onze beweging, als in andere bewegingen, te sluipen, soms om te slopen wat wij door onze inspanningen opbouwen". (11)

De tekst van De Swaef is bijzonder illustratief voor de mentaliteit en de opvattingen over rol en functie van historisch onderzoek : geen kritische, maar een dienend mystifiërende rol. Dhondt gaf integendeel aan dat tegenover een "geschiedenis van het socialisme" als een "santje wolle" (de gentse uitdrukking van "image d'Epinal") geschiedenis van de socialisten moet gemaakt worden, niet alleen van de succesvolle leiders, maar van allen, ook van de kleine militanten.

Precies ook daarvoor was goede archiefbewaring nodig. Ik mocht het ervaren uit de mogelijkheden, die het Gentse archief in opbouw kon bieden. Men kan er een wetenschappelijke hulpbasis vinden voor een vernieuwde impuls van wetenschappelijk onderzoek van de socialistische arbeidersbeweging. Ik poogde het o.m. aan te duiden door een kritische uitgave van een manuscript uit het archief dat ten gronde de omvang, structuur en problemen aangaf van het Gentse socialisme in 1887 (12). De concrete ervaringswereld van de voorbije arbeidersstrijd ter beschikking stellen kon een belangrijker bijdrage zijn aan de actuele noden en problemen van het democratisch socialisme dan het schrijven van jubilerende lofzangen.

(11) O. DE SWAEF, Socialisme en geschiedenis, Vooruit, 16 november 1964.

(12) H. BALTHAZAR, De Gentse werkersverenigingen in 1887, Handelingen. Maatschappij voor Geschiedenis en oudheidkunde Gent, Nieuwe reeks, dl. XVIII, 1964, pp. 59-100.

4. Een concrete historiografie.

In de jaren 60 is er een sociaal-kultureel versnellingsproces op gang gekomen waarbij de georganiseerde arbeidersbeweging intern moest ervaren dat de oude gesloten burcht waarbinnen een geheel van economische en culturele behoeften werden opgevangen niet meer adequaat functioneerde. De verzuilde structuren bleven bestaan, maar verloren een goed deel aan hun militante geloofsaanhang. Anderzijds werd ook een progressieve ideeën-uitbraak vanuit de traditionele katholieke wereld merkbaar. De opstand van de Leuvense studenten tegen de bisschoppelijke mandementen en dit ganse merkwaardige proces van studentencontestatie blijft er een opvallende getuigenis van. Ik verwijs naar dit proces omdat Dhondt's uitspraak over de felle strijd om het verleden in de gevolgen van dit proces nieuwe dimensies kreeg. Eén er van was de opkomst en/of de aanvaarding van de geschiedenis van de arbeidersbeweging in het universitaire wetenschappelijk onderzoek en onderwijs. Een enkele keer, zoals bij de vorming van een sectie geschiedenis aan de V.U.B., leidde dit zelfs tot de oprichting van een afzonderlijke cursus. (13). Het fenomeen beperkt zich ook niet tot België. In Frankrijk bijvoorbeeld is er binnen het tijdschrift "Le mouvement social" van 1950 naar 1976 (viering van de honderste aflevering) een opvallende evolutie op te merken qua behandelde temas en qua plaats in de sociale geschiedenis (14). Brutaler nog ziet men in de jaren 70 een breuklijn in het Nederlandse Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis. De traditionele geschiedenis van de arbeidersbeweging evolueerde van een ideeën-, instellingen- en leiders-geschiedenis met vaak een legitimerende en een glorifiërende opdracht naar een open geschiedenis waarin

(13) Ons stichtend lid Dr. L. Michielsens was de eerste titularis van de cursus "Geschiedenis van de Arbeidersbeweging vanaf de industriële ontwikkeling". Zijn driedelige "Geschiedenis der Europese Arbeidersbeweging" (uitg. Masereelfonds) is er het resultaat van.

(14) Zie vooral "Histoire ouvrière, histoire sociale, Table ronde de 6 novembre 1976", Le Mouvement Social, juli-sept. 1977, 100, pp. 46-80.

socio-professionele mobiliteit , kwantitatieve-biografische ledenanalyses, sociaal-psychologisch attitude-onderzoek andere methodologische en tematische onderzoeksrichtingen gebruikt kunnen worden. De emancipatorische functie van dergelijk geschiedenisonderzoek is zeker niet kleiner dan de traditionele aanpak (15). Het is daarenboven een historiografie, die met grotere nuchterheid de oude verklaringsschemas over de revolutionaire kracht van de arbeidersklasse, de rol van de arbeidersaristocratie, de functie van de staking als politiek wapen, het revolutionaire pacifisme tegenover het chauvinistische reformisme e.d.m. kan onderzoeken. En het is tenslotte een historiografie van de dialoog : de later gegroeide samenwerkingsverbanden tussen AMSAB en KADOC-Leuven en DAVS-Aalst zijn het resultaat van deze vernieuwde aanpak en van de grotere belangstelling aan de universiteiten voor de geschiedenis van de sociale emancipatiebewegingen via cursussen, wetenschappelijke bijdragen en licentie- en doctoraatsverhandelingen (16).

Dit betekent niet dat de "felle strijd om het verleden" ten einde loopt naar een onbetwiste wetenschappelijk-objectieve monoloog toe. Dit zou de totale miskennis zijn van de sociale en levensbeschouwelijke tegenstellingen, waarvan de geschiedenis zelf ook deel uitmaakt.

De socialistische arbeidersbeweging in het bijzonder moet dit goed beseffen.

Iedereen heeft een historisch verleden, maar niet iedereen vecht om zijn verleden op dezelfde wijze. En het is slechts het kenbare verleden dat cultureel doorwerkt op de huidige en komende generaties. Machthebbers hebben dit steeds goed begrepen. Elke aristocratische familie bewaart met zorg het familiearchief.

(15) cf. D. GROH, Kritische Geschichtswissenschaft in emanzipatorischer Absicht, Kohlhammer Urban-Taschenbücher, Reihe 80, Bd 846, Stuttgart, 1973;

(16) Men kan deze grotere output aflezen uit het uitmuntende bibliografische overzicht van D. DE WEERDT, Socialisme en Socialistische Arbeidersbeweging in België. Bibliografie van werken en tijdschriftartikels, verschenen sedert 1944, Brussel, E. Vandervelde-instituut, 1979.

Het is de illustratie van een diep gewortelde behoefte: het eigen verleden kan een wapen zijn in de strijd om besteding van macht en aanzien. Het is opvallend dat men in de arbeidersbeweging veel minder aandacht heeft besteed aan het bijhouden van de getuigenissen van het eigen verleden. Vaak moeten we met de grootste moeite en de grootste aandrang zoeken naar de archiefstukken, het onmisbare laboratoriummateriaal om de collectieve ervaring van een beweging kritisch door te lichten. Zo gaan anderen lopen met datgene wat door de arbeidersbeweging veroverd werd (17).

5. Naar de vorming van A.M.S.A.B.

Heel schematisch wil ik thans pogen om aan te duiden hoe vanuit de dubbele Gentse basis - Gents partij-archief en Gents Seminarie voor Nieuwste Geschiedenis - naar betere structurele middelen werden gezocht om vorm te geven aan de hier naar voor gebrachte argumenten.

Het Gentse partij-archief bleef verschillende jaren draaien op zuiver volontariaatswerk. Van Gilbert Temmerman bleef ruime hulpverlening komen voor de materiële problemen. Tot ca. 1974-75 bleef Christ De Bruycker de drijvende kracht. Nadien nam Lode Hoste, kunsthistoricus-volkskundige, die moeilijke opdracht over. Ook vandaag nog verschijnt Lode Hoste, thans ook beheerder van AMSAB, vrijwel dagelijks in het archief en blijft hij er allerlei onmisbare taken van dienstverlening en onderzoek vervullen. Ik wil de kans niet missen om in deze inleiding ook aan hem grote dank en erkentelijkheid te betuigen. Onvermijdelijk nochtans bleef met deze manier van werken de actie-radius van het archief - zowel qua materiaalinzameling als qua dienstverlening - beperkt.

(17) Dit concept heb ik uitgewerkt in een inleiding op het werk van R. VAN LERBERGE, De Geschiedenis van Bond Moyson, Gent 1979. Het was een poging om aan te duiden dat geschiedenis meer functies heeft dan luister geven aan jubilerende mensen en instellingen.

Na het plotse overlijden van Jan Dhondt op 20 augustus 1972 werd ik in november 1973 co-titularis van de Gentse leerstoel van Nieuwste Geschiedenis en kon ik met een ruimere wetenschappelijke staf beginnen verder bouwen aan het wetenschappelijk onderzoek en onderwijs over de geschiedenis van de arbeidersbeweging. In 1974 kon ik Wouter Steenhaut als assistent in mijn dienst opnemen. Hij had voor zijn licentiaatsverhandeling gewerkt over stakingen in het Gentse in het laatste kwart van de 19e eeuw en begon aan een doctoraatsverhandeling over een controversieel onderwerp : de Unie van Hand- en Geestesarbeiders tijdens de Tweede Wereldoorlog. Wouter Steenhaut was onmiddellijk gewonnen voor mijn concept over de betekenis van een archief- en documentatiecentrum. Meer nog, hij begon er met een grenze-loos grote inzet voor te werken en het resultaat daarvan werd zeer vlug voelbaar : uit ruimere contacten, ook buiten Gent, kon Steenhaut waardevol materiaal redden en een steeds maar aangroeiend aantal mensen en organisaties helpen.

In de loop van 1977-1978 noopten een hele reeks feiten ons tot het formuleren van een plan voor een groter archief- en documentatiecentrum. Er waren eerst de bedenkingen die verband hielden met de politieke stroomversnelling van de communautaire spanningen en die in oktober 1978 leidden tot de plotse splitsing van de B.S.P.

In juli 1978 waren we uitgenodigd geworden voor de vorming van een nationale commissie in het vooruitzicht van de viering van het eeuwfeest van de B.S.P. in 1985. Een werkgroep van Vlaamse en Waalse historici is één keer kunnen samen komen, op 20 september 1978. Sindsdien lopen de wegen steeds verder uiteen. Even voordien hadden we nog eens heel scherp kunnen ervaren hoe zwak het gesteld was met de historische documentatie van de socialistische beweging in Vlaanderen. Voor het Vlaams Socialistisch Kongres te Mechelen van 11 juni 1978 hadden we meegewerkt aan het tot stand komen van een tentoonstelling, die er aan herinnerde dat in 1877 in Vlaanderen een socialistische partij was opgericht geworden, een voorloper dus van de B.W.P. Die trotse herinnering kon niet verhelen dat gedurende het grootste gedeelte van één eeuw geschiedenis het Belgisch Socialisme in aanzienlijke mate door de franstalige Brusselse en

Waalse federaties werd overheerst. Het gevaar was ver van denkbeeldig dat met een splitsing het grootste gedeelte van de historische sporen in franstalige handen zouden blijven, terwijl precies in Vlaanderen de Vlaamse socialistische beweging een sterke nood zou voelen aan het tonen van een eigen profiel met inbegrip van het historisch erfgoed.

Ook een ander feit is van groot belang. In de schoot van de Katholieke Universiteit Leuven ging op 1 maart 1977 officieel het Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum (KADOC) van start (18). KADOC hield zich in essentiële mate bezig met documentatieverzameling over en dienstverlening t.b.v. kristen-democratische organisaties.

In veelvuldige wetenschappelijke contacten met KADOC, vooral met prof. dr. E. Lamberts en drs. Jan De Maeyer, groeide de overtuiging dat wij zeer parallel werkten en dat er een aanleiding was om gezamenlijk naar een betere materiële basis te zoeken voor onze opdracht, zowel in wetenschappelijke wereld als resp. in het kristen-democratische en socialistische milieu. Daarom stelden we samen volgende nota op om in het kader van de vieringen van 150 jaar België ook inspanningen van de overheid uit te lokken voor de valorisatie van het erfgoed van de arbeidersbewegingen. Dit document werd de basis van erkenning door het Ministerie van Nederlandse Cultuur en door het Ministerie van Nationale Opvoeding .

6. Een historisch dokument : de gezamenlijke AMSAB - KADOC nota.

a). De toestand van de historische documentatie in België is niet zo schitterend. Zowel de bewaringsomstandigheden als de ontsluitingsmogelijkheden laten te wensen over. Het volstaat daarbij bv. te verwijzen naar de problemen waarmee het Algemeen Rijksarchief te kampen heeft.

(18) zie o.m. E. LAMBERTS, Het Katholiek Documentatie - en Onderzoekscentrum, KADOC - Mededelingen nr 3, 1978 en onze Alma Mater, 32e jrg., 1978, nr 3, pp. 211-218.

Ten behoeve van het onderzoek zullen de centra, naast de ontsluitingsinstrumenten tot haar documentatiecollecties, werk-instrumenten tot stand brengen. Hierbij wordt bv. gedacht aan repertoria van periodieken, biografische woordenboeken, enz.

Het moet mogelijk worden de resultaten van dergelijk onderzoek door te geven in ge vulgariseerde vorm aan een breed publiek. Dit kan vanuit de centra gebeuren door het verlenen van alle mogelijke adviezen en informatie aan de moderne massamedia als radio, televisie en film, en aan uitgeverijen. Ook in het systematisch organiseren van didactisch verantwoorde overzichtstentoonstellingen kan een breed publiek bereikt worden.

7. Ook koninklijke belangstelling.

De poging om voor onze projecten een startkrediet te krijgen bij het Comité dat de viering 150 jaar België coördineerde lukte niet direkt. Een groot deel van de fondsen werd geventileerd naar de provincies en in Oost-Vlaanderen bleek het idee te bestaan om in het pas verworven Pand een Museum van de Vlaamse Sociale Strijd op te richten. Onmiddellijk werd toen contact opgenomen met de Gouverneur en met de Bestendige Deputatie met de overweging dat een dergelijk museum weinig onmiddellijke groeikansen had, gezien de toestand van de historische documentatie ter zake. Het was beter de optie te laten onderzoeken in een breed samenwerkingsverband tussen bestaande centra, die ingeplant waren in de verschillende politieklevensbeschouwelijke families. Deze centra konden met de eigen fondsen, met nieuwe documentatieverwerving en met specifiek gericht projectonderzoek materialen samen brengen voor een provinciale museumfunctie, die met deze wijze van werken slechts een kleine museumstaf nodig zou hebben. Naast KADOC namen we ook het Daensmuseum en Archief van de Vlaamse Sociale Strijd (D.A.V.S.) te Aalst als partner op. Vooralsnog bestond er geen historisch wetenschappelijk documentatiecentrum m.b.t. de liberale sociale werken, die nochtans in de 19e eeuw een belangrijke rol speelden in het sociaal emancipatieproces.

In een zo mogelijk nog meer precaire situatie dan de documentatie van de rijksoverheden verkeert de documentatie van de grote ideologische stromingen die zich na de Franse revolutie institutionaliseerden en sedert 150 jaar de geschiedenis van België bepalen. Daarbij denken we in concreto aan de documentatie van de socialistische beweging en aan de getuigenissen van het katholiek leven in Vlaanderen.

De toestand van het papieren erfgoed van deze stromingen is immers ronduit rampzalig. Niet enkel particulieren, maar ook belangrijke organisaties als politieke partijen, vakbonden, sociale en culturele verenigingen behandelen hun oudere en lopende documentatie met een ontstellende nonchalance en verwijzen ze al te gemakkelijk naar de vuilnisbelt of de papiermolen. Heel wat organisaties zijn trouwens niet in staat, bij gebrek aan financiële middelen en bevoegd personeel, om hun historisch materiaal behoorlijk te bewaren en te inventariseren. Nog erger wordt het wanneer instellingen of verenigingen ophouden te bestaan; hun documentatie gaat reddeloos verloren.

Het gevaar is helemaal niet denkbeeldig dat deze documentatie in steeds sterkere mate onder druk gaat komen te staan van particuliere verzamelaars met financiële investeringsbedoelingen of kapitaalkrachtige buitenlandse bibliotheken en documentatiecentra (bv. het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam), waardoor het eigen cultuurbezit én voor de gemeenschap én voor het onderzoek verloren gaat.

Er is dan ook een spoedige gezamenlijke actie nodig om aan deze situatie te verhelpen. Het lijkt wel zinvol dat in het kader van de viering van 150 jaar België de overheid een inspanning doet om centra, die een belangrijk deel van dit 150-jarig erfgoed willen beveiligen en valoriseren, te voorzien van een startkrediet.

Sedert enkele jaren zijn in Vlaanderen dergelijke centra actief : het Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB) te Gent , en het Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum (KADOC) te Leuven.

Hun oprichting - die eerder te laat dan te vroeg plaats had - wil tegemoet komen aan een aantal dringende behoeften, ontstaan uit de hierboven vermelde toestanden. Het ontbreekt hen echter aan de nodige financiële fondsen om snel een stevige infrastructuur uit te bouwen.

b) Deze centra willen, elk binnen hun zuil, een sensibiliserende rol spelen in Vlaanderen, inzake de aandacht voor het eigen erfgoed. Er wordt naar gestreefd in de schoot van instellingen en organisaties, of bij belangrijke particulieren, een systematische documentatiepolitiek op te zetten. Dit kan gebeuren door het activeren van de interesse van de betrokkenen voor hun eigen collecties en archieffondsen, en door het verstrekken van praktische adviezen.

In principe wordt beoogd alle historische en lopende documentatie te verzamelen die licht werpt op het denken, handelen en ijveren vanuit socialistische, resp. katholieke inspiratie van mensen en instellingen in Vlaanderen in de 19e en 20e eeuw. Vooral de "graue Literatur" die de grote massa bereikte en beïnvloedde, moet bewust voor verlies behoed worden. Het AMSAB en het KADOC beogen de aandacht te trekken op een zo breed mogelijk spectrum aan documentatie :

1. Bibliotheekmateriaal:boeken, tijdschriften, brochuren, folders, pamfletten.
2. Archiefmateriaal : briefwisseling, notulen, dienstnota's.
3. Ook de niet zo gemakkelijke en vaak verwaarloosde categorie van de audio-visuele documentatie komt aan bod : grammofoonplaten en geluidsbanden; films; foto's en dia's; prenten, affiches, gravures; medailles, speldjes; borstbeelden, portretten, kunstwerken, ...

Beide centra wensen echter ook een toekomstgericht documentatiebeleid te ontwikkelen. Zo worden meteen de actueel verschijnende en lopende publicaties opgenomen. In deze tijd van steeds snellere communicatie, waar telefoon en bandrecorder steeds meer de geschreven en getypte communicatie vervangen, moet snel een infrastructuur ontworpen worden voor onderzoek

gericht op de actualiteit. Naast het zorgvuldig verzamelen van de lopende documentatie wordt gedacht aan het opzetten van interview-reeksen, het uitgeven van gedenk- en memo-schriften, systematische enquêtes.

c) De centra hechten veel belang aan een systematische en doorgedreven ontsluiting van het verzamelde materiaal. Daarbij wordt in principe gekozen voor de modernste technieken. Niet alleen voor het bibliotheekmateriaal, maar ook voor de verwerking van het archief- en het audio-visueel materiaal hoopt men de computer in te schakelen. Voor deze laatste categorieën zou dat een innovatie in België kunnen betekenen. Wordt het materiaal zo snel en zo diep mogelijk ontsloten, evenzeer worden ernstige inspanningen gedaan om de meest optimale bewaringsvoorwaarden te scheppen.

d) De centra opteren voor een systematische verwervingspolitiek, d.w.z. dat de bekommernis in geen geval zal uitgaan naar documentatie die elders behoorlijk wordt bewaard en ontsloten. Alleen zal er geijverd worden voor een zo optimaal mogelijke toegankelijkheid en het AMSAB en KADOC zullen de informatie van zulke documentatie-eenheden verzamelen en centraliseren. Zij willen een essentiële informatiefunctie vervullen in de toekomst, en uitgroeien tot een belangrijke vraagbaak zowel ten dienste van het brede publiek als van het wetenschappelijk onderzoek.

De ontsluiting van de documentatie, via ordening en beschrijving, zal ongetwijfeld het wetenschappelijk onderzoek stimuleren. Het onderzoek in de humane wetenschappen steunt grotendeels op geschreven en gedrukte documentatie. Met het KADOC en het AMSAB wordt de nodige infrastructuur ter beschikking gesteld voor interdisciplinair onderzoek over het katholieke resp. socialistische leven in Vlaanderen in al zijn verscheidenheid. Dergelijk onderzoek mag zich niet beperken tot de elite, maar moet ook grote aandacht besteden aan de brede volkslagen over wie precies de "graue Literatur" en het vermelde audiovisuele materiaal kostbare inlichtingen verschaffen.

Zo kwam na vele voorbereidende vergaderingen, een protocol tot stand van een tamelijk unieke betekenis.

(cf. verder uitweiding in het hoofdstuk over het Museum van de Vlaamse Sociale Strijd)

Het idee bleek ook van aard om belangstelling te wekken bij het Hof, want er werd gesuggereerd om het officiële bezoek van de Koning aan Oost-Vlaanderen in het kader van de viering van 150 jaar België te plaatsen in het teken van dit provinciaal project (18). Het werd een nieuwe gelegenheid om voor een uitgelezen publiek uit de politieke en wetenschappelijke wereld de noodwendigheden en bedoelingen van dergelijk gericht sociaal-historisch onderzoek te belichten.

Gouverneur De Kinder formuleerde in zijn slottoespraak op zeer preciese wijze de context hoe instellingen zoals het AMSAB daarin een rol kunnen vervullen :

"De geschiedenis van 150 jaar België - ik zei het reeds- is uiteraard ook de geschiedenis van 150 jaar evolutie in het Vlaamse gewest. Het is een uitgelezen ogenblik om in wetenschappelijke sereniteit en in levensbeschouwelijk pluralisme stimulansen te geven aan het historisch onderzoek over dit gebeuren. Wij leggen de nadruk op het sociale element, op de geschiedenis van de kleine man, omdat hij het in de eerste plaats was en is, die emancipatie, welvaart en welzijn moet vinden. In die optiek moet de beslissing gezien worden tot de oprichting van een "Provinciaal Museum van de Vlaamse Sociale Strijd"."

(18) Op de Akademische Zitting van 14 juni 1980 spraken kollega E. Lamberts en ikzelf over de ontwikkeling van de emancipatiestrijd in Vlaanderen :
 E. LAMBERTS, Een klavertje van vier : de emancipatiebewegingen in Vlaanderen. (1830-1880)

H. BALTHAZAR , "Arm Vlaanderen" emancipeert zich achter achter vele vlaggen. (1880-1940)

De referaten zijn afzonderlijk gepubliceerd in een feestbrochure en ook opgenomen in het Cultureel Jaarboek van de Provincie Oost-Vlaanderen, jg. 1981.

8. Zo is dus het AMSAB op grotere schaal operationeel aan het worden. Op 6 juli 1979 werd voor de eerste maal een vergadering gehouden met een zo ruim mogelijke groep historici, die actief waren op het terrein van de geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in Vlaanderen. Het werd de basis van het wetenschappelijke luik voor de op te richten v.z.w. Op 6 september 1979 nodigde G. Temmerman de Gentse basiskern uit en kreeg ik de kans uiteen te zetten waarom en hoe een kwalitatieve sprong moest gemaakt worden naar een breed instituut dat van alle takken van de socialistische arbeidersbeweging enerzijds en voor de open wetenschappelijke navorsing anderzijds een veelzijdige dienstenstructuur kon uitbouwen. Op 15 oktober 1979 vond het AMSAB aansluiting bij het Nationale Studie- en documentatiecentrum (SEVI) van het Instituut E. Vandervelde om in permanent overleg de uitbouw te plannen van een complementaire archief-, documentatie-, bibliotheek- en uitgavefunctie. Al deze stappen, waarvan de resultaten ten dele worden weergegeven in dit eerste nummer van AMSAB - Tijdingen, hebben in de loop van 1981-1982 geleid tot een definitief akkoord om in een deel van de lokalen van de oude Super-Coop aan de Sint-Pietersnieuwstraat - midden in de universiteitswijk - een intrek te vinden en in de vele ruimten van het Feestpaleis Vooruit stapelruimte te vinden voor een aangroeiende stroom archief-stortingen.

In zekere zin, mutatis mutandis, heropent zich dus het objectief van het vooroorlogse Nationale Instituut van Sociale Geschiedenis. Er is hoop dat de toekomst van het AMSAB er zonniger zal uitzien, maar daartoe moeten vele concrete voorwaarden vervuld blijven. Er is de maatschappelijke context van een democratische samenleving waarin de noodzaak en het nut moet erkend en gesubsidieerd blijven van een positief pluralisme in het opsporen en bewaren van de historische documentatie van de sociale emancipatiestromingen in Vlaanderen. Er is binnen de socialistische beweging in Vlaanderen een nog erg te versterken bewustzijn nodig om een instrument zoals het AMSAB te erkennen en te steunen.

Te steunen door deel te nemen aan het speurwerk naar de sporen van de arbeidersbeweging in Vlaanderen en door het AMSAB de nodige financiële middelen te verschaffen. Deze eerste aflevering van AMSAB - Tijdingen zal, zo hoop ik, velen daartoe aanzetten.

- Herman BALTHAZAR -

- mei 1982 -